

Юрій Мицик

**ЛИСТУВАННЯ АРХІЄПІСКОПА УАПЦ ЄВГЕНА БАЧИНСЬКОГО
З РОЗАЛІЄЮ ВИННИЧЕНКО 1951–1958 рр.: РЕГЕСТИ**

У публікації подається листування (у вигляді регестів) видатного громадсько-політичного і церковного діяча архієпископа Євгена (Бачинського) з удовою визначного українського письменника Володимира Винниченка – Розалією у 1951–1958 рр., яке розкриває деякі важливі аспекти взаємовідносин цих особистостей, проливає світло на долю архіву В. Винниченка після його смерті.

Ключові слова: українська еміграція, УАПЦ, архіви.

В публикации представлена переписка (в виде регестов) выдающегося общественно-политического и церковного деятеля архиепископа Евгения (Бачинского) с вдовой выдающегося украинского писателя Владимира Винниченка – Розалией в 1951–1958 гг., которая раскрывает важные аспекты взаимоотношений этих личностей, проливает свет на судьбу архива В. Винниченка после его смерти.

Ключевые слова: украинская эмиграция, УАПЦ, архивы.

The article submits the correspondence (as regests) of the outstanding socio-political and church activist Archbishop Yevhen (Bachyns'kyi) and the widow of the prominent Ukrainian writer Volodymyr Vynnychenko Rozalia in 1951–1958, revealing important aspects of the relationship of these persons, shedding light on the fate of the V. Vynnychenko archives after his death.

Key words: the Ukrainian emigration, the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, archives.

Євген Бачинський – надзвичайно цікава постать в українському церковному, суспільному і культурному житті. Архієпископ УАПЦ, голова Українського Червоного Хреста УНР, творець найбільшого емігрантського архіву, мемуарист. Кожна сторона його багатогранної діяльності заслуговує на дослідження, яке із зрозумілих причин змогло проводитися лише в останнє двадцятиліття, свідченням чого є поява низки певних розвідок і енциклопедичних статей¹.

Євген Бачинський (1885–1978) народився біля Січеслава (Катеринослава) у дворянській родині, здобув військову освіту, під час революції 1905–1907 рр. став членом ЦК військової організації есерів, готував повстання у Білостоці, але був заарештований та ув'язнений у петербурзькій тюрмі «Кресты», звідки втік наприкінці 1908 р. і до самої смерті жив у еміграції (спочатку у Франції, потім у Швейцарії). Тут він вчився, активно займався політичною, громадською, культурною, а потім релігійною діяльністю, вдруге одружився з Ідою Львівною Абазали-Едвардс, яка стала його вірним другом до самої смерті. Він вступав до Співки Визволен-

ня України, видав ряд часописів українською і французькою мовами, активно друкувався в українських виданнях («Рада», «Рідний край» тощо), проводив дипломатичну діяльність (консул УНР в Швейцарії, головний секретар Торговельної комори Україна–Швейцарія; планувалося, що він стане послом УНР в Італії), потім – голова Українського Червоного Хреста; після поразки українських визвольних змагань працював на духовній ниві, заснував парафії УАПЦ в еміграції, на II Соборі УАПЦ (соборноправної) був висвячений кандидатом на єпископа, але висвята була здійснена лише у 1955 р. Єпископ (потім – архієпископ) Євген гідно ніс пастирські обов'язки до самої смерті.

Проживши в еміграції 70 років і будучи керівником Української громади в Парижі, Є. Бачинський спілкувався з багатьма представниками української наукової і творчої інтелігенції, насамперед з художниками (М. Бойчук, М. Паращук, О. Архипенко, Ф. Красицький тощо) та письменниками. Список визначних художників, з котрими був він знайомий, і про яких він потім написав спогади, нараховує два десятки імен! Слід відзначити, що протягом життя (з 1908 р.) Бачинський вів «Діаріуш», куди крім щоденникових записів, включалися нотатки мемуарного характеру, навіть вирізки з газет (всього понад 50 томів (!)). Збирав він і т. зв. «досьє», яких було понад 200, куди включав усе, що стосувалося конкретної особи (витяги з листів, чутки, газетні статті). Все це відклалося в особистому архіві Є. Бачинського, який нині зберігається у бібліотеці Карлтонського університету (Оттава, Канада). Цей архів є описаним², вже почалася публікація його документів, у т. ч. й автором цих рядків³. Величезну кількість документів архіву неможливо навіть прочитати одному досліднику, через що ми обмежилися зняттям ксерокопій лише з деякої його частини, а ще частину законспектували. В число останніх потрапило листування Євгена Бачинського з удовою Володимира Винниченка – Розалією Яківною.

Є. Бачинський добре знав В. Винниченка, хоча й не був його близьким приятелем. Він високо цінував В. Винниченка як видатного українського письменника, але як політичного діяча не сприймав через його «лівацькі» погляди, які зближували його з більшовиками. Очевидно, Є. Бачинський багато в чому поділяв ставлення до В. Винниченка, висловлене у «Отвертому листі до Володимира Винниченка» (25 вересня 1934 р.) Ф. Мелешка, написаного у відповідь на брошуру «За яку Україну?», де (в листі), зокрема, зазначалося: «...пропагатор моральної розпусти і московського большевизму, [що] далось взнаки українському народові під час української революції». Вирізка з листом Ф. Мелешка, опублікованим у газеті «Діло», Є. Бачинський вмістив у В. Винниченка «Спостереження професіонала. Громадськість в мистецтві», «Лист до українських робітників і селян». Є й інші документи, зокрема стаття О. Сновида «Кривава фарса» (газета «Свобода» від 3 січня 1935 р.), анонімна стаття «Свобода від інших» (газета «Свобода» від 31 грудня 1936 р.), де, зокрема, зазначалося, що В. Винниченко «під час процесу Шварцбарта за вбивство Петлюри ходив попід руки з жидом-комуністом Торезом, що то боронив Шварцбарта й оплюгавлював покійного

Петлюру». В «досє» В. Винниченка є запис чуток про його коханку, з якою той жив у Парижі ще до знайомства з Розалією, і яка приходила до громади емігрантів з Російської імперії. Ці відомості доповнює запис у «діаріюші» від 30.06.1937 р.: «Чув від Миколи Троцького про чутки, які ходили в Україні, що він власноручно забив свою дитину. Жінка Юркевича, Маруся, навіть в очі йому це казала». За іншим записом Є. Бачинського, В. Винниченко «живе досі з своєю жінкою Розалією Яковлевною, але тепер вже в Cannes, де має свій хутір. Політично й громадськи це абсолютно пропаша людина. Від большевиків за свої твори одержав вже кілька років 12000 доларів, на ці гроші купив маєток і живе досі. Раніш жив під Парижем, де мав свою парцелю, на котрій йому збудував хату та дуже неfortunно і кепсько пок[іийний] Перепелиця, а то в тий спосіб, що зажив частину ґрунту у сусіда і будівля хитається від вітру. Винниченко мусив заплатити неустойку і покинув місце та ото переїхав на Рів'єру. Він дуже змінився, так що відразу й не пізнати. Сусідом у нього старий емігрант (чи не Куценко?) (олівцем дописано «Довженко»? – Ю. М.) котрий має тепер хутір та розводе курки. Євген Бачинський. Geneva 29.1.[19]37. (інформація п. Прокоповича)». Але знаходиться й вирізка з газети «Українські вісті» від 2 жовтня 1948 р., в котрій містився лист Винниченка, де він засуджує голодомор в Україні 1932–1933 рр. і пише про специфіку відображення цієї трагедії у художній літературі. Цікавою є рукописна замітка від 7 жовтня 1958 р. з Ніцци, де мова йшла про візит Бачинських і Юскевича до Розалії Винниченко в Мужен. Архієпископ додає, що знав її з 1909 р., бо вона належала до «Української громади»; пише, що вони були в російській церкві і в Ніцці, де парафія складається з малоросів, а священник нібито з білоросів, молодий. Розалія була дуже хвора.

Але зі смертю письменника негатив у відносинах відійшов на другий план. Є. Бачинський жваво листується з Розалією Яківною, (особливо активно у 1951–1952 рр.). Збереглося 30 листів, але, очевидно, що це не все листування, частина листів втрачена. Є. Бачинський прагнув допомогти у влаштуванні музею В. Винниченка у «Закутку» (Франція), давав удові письменника поради щодо цього, обмінювався відомостями з релігійних питань. Нижче подано зміст листування Євгена Бачинського з Розалією Винниченко у вигляді регестів. Сподіваємося, що ця публікація прислужиться як дослідникам діяльності архієпископа Євгена Бачинського, так і Володимира та Розалії Винниченків.

¹ Див.: Енциклопедія історії України. – Київ, 2003. – Т. 1. – С. 207–209 (тут вирізняється ґрунтовна стаття Г. В. Стрельського); Біографічний довідник до історії українців Канади». – Вінніпег, 1986. – С. 48–49; Енциклопедія українознавства. – Львів, 1993. – Т. 1. – С. 101–103.

² Див. опис-каталог даного архіву: The Batshinsky Collection Carleton University Library. – Edmonton, 1995.

³ Мицик Ю. Євген Бачинський – єпископ і громадський діяч (січесьлавські аспекти біографії) // Мицик Ю. За віру православну! – Київ, 2009. – С. 342–353; Листування Леоніда Мосендза. – Київ, 2005; Листування Євгена Деслава. – Київ, 2009; Мицик Ю. Один з кореспондентів єпископа Євгена Бачинського // Труды Київської Духовної Академії. – Київ, 2013. – С. 272–274.

№ 1

Є. Бачинський – Р. Винниченко

11 грудня 1951 р.

Висловлює співчуття з приводу смерті чоловіка і, зокрема, пише «Я ж Вас знав ще тоді, коли Ви не були одружені, в Парижі, здається в 1909 р. (приписано олівцем: «або 1911» – Ю. М.). А тепер одержав листа від Катерини Алексєєвни Федорчук, котра мені передала, що Ви мене пам'ятаєте і навіть хотіли б написати». Є. Бачинський коротко повідомляє про своє життя-буття, про те, що живе в горах, тому що «моя дружина дуже хвора», згадує, що у нього є «ціле досьє про В. Винниченка і багато його книжок, навіть старі, перші видання!», які обіцяє передати в майбутній меморіальний музей письменника.

№ 2

Р. Винниченко – Є. Бачинському

20 грудня 1951 р.

Повідомляє, що її цей лист «надзвичайно... схвилював. Він яскраво нагадав мені далеке щасливе минуле. Коли все життя було ще попереду й повне надій. Ми з Вами зустрілись в 1911 році. Це рік мого шлюбу з Володимиром Кириловичем. Він з великою симпатією ставився до Вас і завжди підкреслював вашу відданість справі нашого національного відродження. Ваша адреса зазначена в його нотатникових зшитках багато разів». Інформує також, що «Закуток» є тепер «найбільшою схованкою рукописів та листування Покійного. Я маю велику кількість також недрукованих творів, як в чернетках, так і в машинописах» і тому висловлює своє бажання створити в «Закутку» музей письменника, про що говорила з багатьма представниками української еміграції в Парижі і всі, крім проф. І. Борщака, підтримали цю ідею. Тепер же першорядним завданням є скласти бібліографію всіх видатних творів Винниченка, але справу утруднює те, що «наш архів, що було залишився в Парижі, зник, а з ним все, що зв'язано з періодом від 1911 по 1914 роки». Розалія Яківна просить Є. Бачинського прислати зібрані ним матеріали про В. Винниченка, висловлює жаль з того приводу, що покійний не написав своєї біографії й тому хотіла б записати все його життя. «Пан І. Борщак казав мені, що Ви маєте передати до бібліотеки орієнтальної школи в Парижі Ваш Архів. Коли б Ви мали на увазі доручити йому також і досьє Володимира Кириловича. Дозвольте мені спочатку використати його для праці, а потім я передам його, кому Ви скажете. Пишу це на всякий випадок, боячись, що не зовсім добре зрозуміла Ваші наміри. Ще раз дякую від усього серця за листа і чекаю на відповідь.

P.S.: Вітаю Вас з наступним Новим Роком та бажаю здоров'я і щастя».

№ 3

Є. Бачинський – Р. Винниченко

27 грудня 1951 р.

Погоджується з тим, що його знайомство з подружжям Винниченків відбулося у 1911 р. Ми «мали довгі роки праці з теософією, ...не тільки не відвернули від (православної Ю. М.) віри, а ще її поглибили». Своє «досьє»

він обіцяє пізніше, бо воно йому потрібне для упорядкування «діаріуша» і додає вирізки з газет, де містяться відгуки про В. Винниченка не «лише позитивні, але критичні і навіть несправедливі». Згадує Є. Бачинський, що у 1942 р. В. Винниченко з дружиною не зважились їхати на Україну, бо інакше «знайшли б собі там смерть від німців». Є. Бачинський підтримує Розалію Яківну у її намірі організувати музей в «Закутку», але застерігає від передавання матеріалів в Сарсель (Франція), де знаходився тоді центр Наукового товариства ім. Т. Шевченка.

№ 4

Є. Бачинський – Р. Винниченко

10 січня 1952 р.

Пише про своє скульптурне погруддя роботи М. Паращука (1909 р.) «Мій бюст у 1914 р. був на Рю Даггер, 92. Ми там жили у 1913 р.».

№ 5

Р. Винниченко – Є. Бачинському

22 січня 1952 р.

Висловлює побажання побачити документи, що зберігаються у «досьє» Є. Бачинського – «Ваш скарб, що Ви маєте». Згадує про Л. Юркевича. «Мене цікавила історія теософії».

№ 6

Р. Винниченко – Є. Бачинському

11 лютого 1952 р.

«Непокоїть Ваша мовчанка, не відповідаєте на мій лист».

№ 7

Є. Бачинський – Р. Винниченко

14 лютого 1952 р.

Наводить витяг з брошури про поєднання християнських церков. Пише про свій щоденник та про те, що в його архіві «є досьє з матеріалами Володимира Кириловича 1909–1928, 1931–1939 рр». Закликає зберегти музей В. Винниченка в «Закутку».

№ 8

Р. Винниченко – Є. Бачинському

19 березня 1952 р.

Пише про політичні розходження Є. Бачинського з В. Винниченком. Згадує про В. Чапленка: «поділяю Ваш погляд на евентуальне об'єднання церков».

№ 9

Р. Винниченко – Є. Бачинському

26 березня 1952 р.

Шкодує, що «Вам не було дано на схов архіву Володимира Кубійовича, але ж всі ми в той час були молоді й не здавали собі справи в тому, яке історичне значення може мати той чи інший документ. А тепер вже пізно... Маю надію, що колись це знайдеться наприклад у Києві...». Висловлює бажання приїхати в Швейцарію.

№ 10

Є. Бачинський – Р. Винниченко

26 квітня 1952 р.

«Я 35 років збираю марки. Пишу брошуру з церковних питань. Висловлю свої погляди на сімейні стосунки: «Краще жити в розводі чим повсякденно сваритися».

№ 11

Р. Винниченко – Є. Бачинському

1 травня 1952 р.

Дякує за запрошення на гостини. Зворушена присилкою вирізок із газет. «Дивуюся Вашій працездатності. І як Ви встигаєте це робити? Я й не знала, що Ви ще й філателіст, історик. Це надзвичайно цікава спеціальність». Цікавиться церковними справами, зокрема, автокефалією.

№ 12

Р. Винниченко – Є. Бачинському

18 червня 1952 р.

Високо оцінює спогади Є. Бачинського. «У мене голова закрутилась, коли прочитала реєстр осіб, які попадались на Вашому шляху».

№ 13

Р. Винниченко – Є. Бачинському

28 липня 1952 р.

Дякує за статтю про Я. Федорчука. «27-о був день пам'яті Винниченка, на його могилу поклали квіти». Пише про малярські твори В. Винниченка, які знаходяться у «Закутку».

№ 14

Є. Бачинський – Р. Винниченко

18 серпня 1952 р.

«Я вислав до музею твори Винниченка (7 назв), виданих у 1906–1919 рр.».

№ 15

Р. Винниченко – Є. Бачинському

5 вересня 1952 р.

Висловлює подяку за надіслані книги В. Винниченка. Пише про бюст В. Винниченка роботи М. Паращука. Повідомляє, що на початку війни В. Винниченко послав свої 50 малюнків до товариства свого імені, яке мало зробити виставку у Детройті. Він почав малювати у 1926 р., що сталося «під впливом Миколи Глуценка, який дуже високо оцінював малярський талант Володимира Кириловича».

№ 16

Є. Бачинський – Р. Винниченко

20 вересня 1952 р.

Повідомляє про поїздку до Женеви, роботу над статтею для «Енциклопедії українознавства» В. Кубійовича. «Я з ним працюю, але його не люблю», бо він є «ворог Православ'я під пантофлею у єпископа Бучка!... По смерті Зенона Кузеля він порядкує у Товаристві ім. Т. Шевченка. Не давайте твори В. Винниченка до Сарселю».

№ 17

Р. Винниченко – Є. Бачинському

25 вересня 1952 р.

Повідомляє, що В. Кубійович ще не приїхав.

№ 18

Є. Бачинський – Р. Винниченко

5 жовтня 1952 р.

Згадає про свій бюст роботи М. Паращука (1909). «Він має бути в льоху в Парижі у Чинарського (?)».

№ 19

Р. Винниченко – Є. Бачинському

18 грудня 1952 р.

Повідомляє про видання українською мовою творів В. Винниченка.

№ 20

Є. Бачинський – Р. Винниченко

19 грудня 1952 р.

«Посилаю статті про діаконис. Це мали бути до XI ст. в Православії жінки, що присвятили себе служінню церкві для помочі хорим, сиротам і старим». Підкреслює потребу у відновленні кадрів діаконис. Повідомляє, що «...мене ж Церква наша настирливо хоче бачити своїм єпископом, як мене було обрано на Соборі у Києві в 1927 р.».

№ 21

Є. Бачинський – Р. Винниченко

26 грудня 1952 р.

«Я почав акцію повернення в нашій Церкві інституту діаконис... Грішним ділом я і про Вас думав, бо Вам, як лікарці і віруючій по-своєму, якраз море діяльності. Треба бути на барикаді проти чорно-червоної небезпеки для нашого народу».

№ 22

Є. Бачинський – Р. Винниченко

8 січня 1953 р.

«Чи Ви одержали мого листа?»

№ 23

Р. Винниченко – Є. Бачинському

21 березня 1953 р.

«Не одержала Вашого листа, ані статті про діаконис». Скаржитесь на хворобу (ревматизм). Просить роз'яснити, «що таке «ісіхазм»?

№ 24

Є. Бачинський – Р. Винниченко

29 квітня 1953 р.

Пише про хворобу (ревматизм), історію ісіхазму. Дякує за пропозицію перевезти «мій архів до Закутка». «Мій брат (Леонід – Ю. М.) з Клівеленду хоче все забрати і зробити інститут нашого роду Бачинських». Був у нас жінчин хрещеник з Берна, син Миколи Левицького. Я розчарований, це «виростає на дебелого, але примітивного швейцарця, що знає і цінить лише корови та матеріалістичне життя свого брюха!.. А пані Курц-Левицьку ми знаємо 20 літ, були приятелі, тепер вона й знати ніц не хоче про минуле і, взагалі українське... Посилаю відбитку із спогадами священика Явдася, мого приятеля, що був у нас минулого року».

№ 25

Р. Винниченко – Є. Бачинському

12 січня 1954 р.

«... Читала Вашу статтю про священика Гапона (відомого з подій «кривавої неділі» 1905 р., який був викладачем Бачинського у Петербурзі – Ю. М.). «Вітаю Вас з першим нарисом. Не знала, що Ваша Іда (дружина Бачинського – Ю. М.) малярка, дайте хоч її малюнок до «Закутка».

№ 26

Р. Винниченко – Є. Бачинському

31 січня 1955 р.

«...Я захворіла, але й Ви обидва хворієте».

№ 27

Р. Винниченко – Є. Бачинського

9 травня 1953 р.

«...Не поспішайте з переведенням Вашого архіву до свого брата... З боєм прочитала спогади Явдася...».

№ 28

Р. Винниченко – Є. Бачинському

6 листопада 1958 р.

Звертається до Є. Бачинського уже як до о. Євгена. «Була хвора, хочу Вас побачити, запрошую Вас до себе».

№ 29

Є. Бачинський – Р. Винниченко

7 листопада 1958 р.

Дякує за відвідини «Закутка». Пише про свою парафію, яка складається з 14 православних осіб різної національності, є і українці, росіяни, болгары, американці. «Не дурно ж я єпископ «еретик», тобто з думками і поглядами не схожими з іншими... «Знайшов на Рів'єрі бувшого адмірала Максимова, котрий обрусів і вже забув, що українець», про майбутню поїздку до Німеччини «освячувати нашу капличку» та про потребу «висвятити священика для парафії в Куфстайні в Англії».